
SATO NORIKO*

Fordítási kérdések a japán és a magyar nyelvben Murakami Haruki „Kafka a tengerparton” című könyvének fordítása alapján

Issues of translation in Japanese and Hungarian language based on *Kafka on the Shore* written by Haruki Murakami

Recently more and more translations of Japanese novels have been published in Hungary. This paper investigates the issues of Hungarian translations of the Japanese literature on the base of Haruki Murakami's one of the most popular novels, the *Kafka on the Shore*, compared with the original Japanese text.

In Japanese language the basic word order of the sentence is the SOV type and in any case the predicative comes last. In Hungarian language the basic word order is also mainly the SOV type. However, inspite of the relatively similar grammatical structures of the two languages, there is a big distance between the Japanese and Hungarian culture, which is key factor for the translation. This paper examines how the translation reflects the grammatical closeness of the two languages, what kind of difficulties related to the cultural differences the translator meets, and how the translator solves these difficulties. We can find some laws and univzals and also some language specific features in the process of the Japanese-Hungarian translation, „the transformation”, the technical procedures for translation.

Bevezető

A japán irodalom magyarra fordítása a XX. században kezdődött, valószínűleg a haiku műfajú japán versek fordításával. A komoly irodalom átültetésére azonban csak a II. világháború után került sor. Az utóbbi időben a világszerte népszerűvé vált japán animációs filmek bemutatása mellett egyre több japán regény fordítása is megjelenik. Többek között a világ számos országában nagy népszerűségnek örvendő MURAKAMI HARUKI regényeinek a fordítása is.¹ Vajon milyen nehézségekkel találkozik a fordító a célnyelvtől távol álló nyelvvel és kultúrával bíró regény fordítása esetén, mint a japán–magyar szépirodalmi fordításban? Hogyan és milyen fordítási technikai eljárások alkalmazásával, ún. átváltási műveleteken keresztül hozza létre a célnyelvi szöveget? Ennek kiderítésére egy nagyon népszerű mai japán író regényének a magyar fordítását vizsgálom. Természetesen ezek az eljárások az egyes fordítók sajátosságaitól, tehetőségétől is függően változnak, de mégis érdemes vizsgálni az egyes fordítók meg-

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, főiskolai docens.

¹ Műveinek magyarul megjelent fordításai a következők:

Világvége és a keményre főtt csodaország. (Szekai no ovaru to hádo-boirudo vandárandó) Budapest: Európa Könyvkiadó. 1998. (Japánból fordította: Erdős György)

Szputnyik, szívecském. (Szupútoniku no koibito) Budapest: Geopen Könyvkiadó. 2006. (Fordította: Komáromy Rudolf)

Birka-kergető nagy kaland. (Hicudzsi o meguru bóken) Budapest. Geopen Könyvkiadó. 2007. (Japánból fordította: Erdős György)

oldásait, hiszen vannak „a látszólag szubjektív fordítói döntések mögött rejlő törvényszerűségek” (KLAUDY 23), és ezek tanúskodnak a két nyelv és kultúra közötti áthidalási és kommunikációs lehetőségekről.

Az „átváltási művelet” terminus KLAUDY KINGÁTÓL származik. Ebben a cikkben is az ő terminusát használom, miszerint „mindent átváltási műveleteknek tartunk, amit a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen.” (KLAUDY 28). Tehát olyan műveletek összefoglaló neve, mint például a forrásnyelvi lexikai egységek célnyelviekkel való behelyettesítése, a mondatszerkezet átrendezése, a forrásnyelvi mondat egyes elemeinek kihagyása, az eredeti nyelvben nem szereplő elemek betoldása, különböző fordítási lehetőségek közüli választás stb. (KLAUDY 17)

Ebben a cikkben az átváltási műveletek közül néhányat kiemelek, és ezekről hat hipotézist állítok fel, amiket a cikk során megvizsgállok annak érdekében, hogy kiderítsem, milyen lehetőségek tárulnak fel a japán szépirodalom magyarra való fordítása során.

I. A vizsgálat alapjául szolgáló eredeti mű és a magyar fordítás

Ebben a cikkben MURAKAMI HARUKI 2006-ban Budapesten megjelent *Kafka a tengerparton* című regényének fordítását (fordította ERDŐS GYÖRGY) vizsgálom, a 2002-ben Tokióban megjelent eredeti művel (*Umibe no Kafka*) összevetve.

Az eredeti mű megjelenése óta számos pozitív kritikát kapott, és 2005-ben bekerült a New York Times az évi tíz legjobb könyvét felsorakoztató listájára. JOHN UPDIKE kritikája szerint a könyv „lehetetlen olvasmány és ellenállhatatlan metafizikai mákony”. A könyvben két, látszólag összefüggés nélküli történet halad párhuzamosan egymás mellett, fejezetenként váltva egymást. Az egyik történet főhőse TAMURA KAFKA, egy tizenöt éves fiú, aki elszökik otthonról, hogy elkerülje apja szörnyű, oidipuszi jóslatát, és hogy megkeresse anyját és nővérét. KAFKA távol Tokiótól, Takamacuban talál menedéket egy kis könyvtárban, amit a zárkózott természetű SZAEGI asszony és a könyvtár egyetlen alkalmazottja, ÓSIMA vezet. A másik történet NAKATA története, aki egy szellemi fogyatékos idős férfi. KAFKA és NAKATA, a két idegen, a történetben egyre közelebb kerülnek a találkozásához, de történetük inkább csak metafizikai szinten keresztezi egymást.

MURAKAMI a kortárs japán írók közül az egyik legismertebb és legnépszerűbb szerző világszerte. 1949-ben született Kiotóban. MURAKAMI 1979-ben kezdte meg írói pályafutását. 1984-ben elnyerte a XX. századi nagy japán regényíróról TANIZAKI DZSUNICSIRÓRÓL elnevezett rangos irodalmi díjat, majd 1987-ben a *Noruué no mori* (Norvég erdő) című regényével bestseller-író lett. Az 1990-es évektől kezdték fordítani műveit idegen nyelvekre, és 2000 óta ugrásszerűen növekszik a fordítások száma. Eddig a világ harminchat országában jelentek meg művei. A Japán Alapítvány felmérése szerint (*Wochi kochi* 2006: 76) 2005-ben Londonban és Torontóban MURAKAMI HARUKI volt az, aki először az emberek eszébe jutott, ha Japánról kérdezték őket. 2006-ban megkapta az írországi FRANK O'CONNEL nemzetközi novella-díjat (*Blind Willow, Sleeping Woman*) és a rangos csehországi FRANZ KAFKA irodalmi díjat.

MURAKAMI regények, novellák és esszék írása mellett számos amerikai író művét fordította japánra, többek között JOHN IRVING, RAYMOND CARVER, TRUMAN CAPOTE, TIM O'BRIEN, J. D. SALINGER, MICHEL GILMORE, SCOTT FITZGERALD és más írók műveit. Az íróra SCOTT FITZGERALD, TRUMAN CAPOTE, RAYMOND CHANDLER, KURT VONNEGUT, FRANZ KAFKA és DOSZTOJEVSZKIJ gyakorolt hatást. FITZGERALDOT és SALLINGERT mélyen tiszteli. Az utóbbi években a következő műveket fordította: *Catcher in the Rie* (J. D. SALINGER. 2003. Tokyo: Hakusuisha), *Great Gatsby* (S. FITZGERALD. 2006. Tokyo: Chuokoronshinsha), *Long Goodbye* (R. CHANDLER. 2007. Tokyo: Hayakawa Shobo), *Breakfast at Tiffany's* (T. CAPOTE. 2008. Tokyo: Shinchosha). Állítása szerint a fordításon keresztül megtanulta a szövegírást. A regény legnagyobb vonzerejét a szöveg ritmusának tulajdonítja, és úgy véli, hogy a fordító sajátossága abban rejlik, hogyan tudja a szöveg ritmusát megalkotni. Azt mondja, hogy az angol szöveg fordítása olyan, mint egy matematikai feladat megoldása. Azt is vallja, hogy a legtávolabb áll tőle az ún. „Én” novella (az író saját életét leíró jellegzetes japán novella). (Mainichi Shinbun. 2008. 5. 14.)¹

MURAKAMI stílusára jellemző az angolból fordítás hatása. A másik sajátossága gazdag metafora-használata. A szöveg mondatszerkezete és szókincese egyszerű, ugyanakkor a sok metafora használatával a művek témája rendkívül nehéz, így nehezen érthető.

A fordító, ERDŐS GYÖRGY 1944-ben született Budapesten. 1982-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett. Fordító és tolmács. 2006-ig a Magyar Turizmus Rt. tokiói irodájának a vezetője volt. MURAKAMI HARUKI művei mellett NACUME SZÓSZEKI és MISIMA JUKIO munkáiból készült fordítása is megjelent.

II. A feltételezett fordítási nehézségek

A japán nyelvben a mondatok alapszórendje SOV típusú, és mindenképpen az állítmánynak kell az utolsó helyet elfoglalnia. A magyar nyelv alapszórendje is dominánsan SOV. E mellett a japán nyelvben, ha kontextusban kikövetkeztethető, akkor az alanyt és a tárgyat ki lehet hagyni. A Corvina kiadó japánul kiadott Budapest útikönyvének elején szereplő példa ezt jól mutatja:

- Hol is kezdjük? (Corvina 1)
- Szá, dokokara tabi o hadzsimemasó ka? (Yamaji 1)
- Hát, honnan utazás-TÁR² kezd-Felszólítás KZPRT?

1 <http://mainichi.jp/enta/book/news/20080513mog00m040050000c.html>

2 A nyelvtani partikulák jelölésére használt rövidítéseket a következő táblázat foglalja össze.

BIR:	birtokos esetpartikulka	REF:	referenciális partikulka
HELY:	hely határozópartikulka	TÁR:	tárgyas esetet jelölő esetpartikulka
KOR:	időjelölő határozópartikulka	TÉM:	témát jelölő partikulka
KZPRT:	kérdést jelölő zárópartikulka	TOL:	toldalék
NOM:	nominatív partikulka	ZPRT:	zárópartikulka

A japán nyelvben az indoeurópai nyelvektől eltérően nem kötelező a tárgyi bővítmény betoldása, a fenti fordításban csupán a fordító fakultatív döntése alapján vált explicitté a tárgy. Ha csak a fenti mondatot kellene lefordítani szövegkörnyezet nélkül, akkor azonos módon állna a japán nyelv és a magyar nyelv.

Ugyanakkor a japán nyelv és a magyar nyelv viszonylag közel álló nyelvtani szerkezetéhez képest nagy a távolság a két kultúra között, ami a fordítás szempontjából kulcsfontosságú tényező. Ebben a cikkben megvizsgálom azt, hogy a fordítás mennyire tükrözi a két nyelv grammatikai közelségét, illetve hogy milyen nehézségeket okoz a kulturális távolság. Feltételezéseim szerint a fordító-nak a nyelvszerkezeti közelség nem jelentett könnyebbséget, éppen fordítva.

III. Fordítási hipotéziseim

I. Az első hipotézis

A japán nyelvben nincs vonatkozó névmásos szerkezet, kizárólag csak melléknévi igeneves szerkezet létezik. Viszont a magyarban mind a kettőt szokták használni. Ezért a magyarra való fordításnál a fordító dönti el, hogy melyiket alkalmazza. Tehát fakultatív. Ha hosszú a főnévre vonatkozó bővítmény, akkor valószínűleg a vonatkozó névmást alkalmazza a fordító, ha azonban a bővítmény rövid, akkor attól függően fordítja a fordító, hogy a szövegben hol helyezkedik el a bővítmény, pl. a címben, a mondat elején, a közepén vagy a végén. Hipotézisem szerint a címben vonatkozó névmást alkalmaz, viszont a mondatban a melléknévi igeneves szerkezetet használja.

II. A második hipotézis

A fordítási univerzáléknak egyik jelenségeként BAKER (1993) mutat rá, hogy „a fordított szöveg mindig kevesebb szó szerinti lexikai ismétlést tartalmaz, mint az eredetileg azon a nyelven született szövegek.” (KÁROLY 2007: 83) Ennek megfelelően MURAKAMI művében az egyik központi figurát a szerző szinte mindig ugyan azzal a szóval illeti. Ezen kívül is gyakran alkalmazza a szerző a szóismétlést, főleg ige, határozószó és melléknév esetén, mert a japán nyelvben a szóismétlés a szövegritmus a fokozásának és a hangsúlyozásnak az egyik eszköze. A magyarban viszont a szóismétlést el szokták kerülni. Ezért vagy kihagyja, vagy más szinonimát használ a fordító. Hipotézisem szerint a magyar fordító a lexikai ismétlést elkerüli, és különböző eszközökkel próbálja megoldani ezeket a kihívásokat.

III. A harmadik hipotézis

MURAKAMINAK a japán nyelv konvencióitól élesen eltérő stílusa van, például, a *Kafka a tengerparton*-ban szokatlanul gyakran rendkívül explicit módon szerepel az alanyt és a témát jelölő egyes szám első személyű névmás. Ez adja MURAKAMI egyik jellegzetességét, a szöveg fordításszerűségét. Ezért a magyarra fordításnál

ugyanolyan műveletet kell végrehajtani, mintha indoeurópai nyelvről magyar nyelvre fordítanánk. Ez azt jelenti, hogy egyes szám első személyű névmást nem használ, azaz explicit névmásokat implicitté tesz.

IV. A negyedik hipotézis

Szintén MURAKAMI művére jellemző, hogy a szövegnek fordítás jelleget adó harmadik személyű személyes névmások hímnemű és nőnemű alakjait szándékosan gyakran használja. A fordító ezt úgy hidalja át, hogy konkretizálva fordít, a több azonos nemű szereplő megkülönböztetése érdekében.

V. Az ötödik hipotézis

Japán nyelvről indoeurópai nyelvre való fordításban a megszólítás is nehézséget okoz a fordítónak, mivel japánul mindenkit, nemtől, kortól függetlenül *szan*-nal lehet szólítani. Ugyanakkor nemtől, kortól, az emberek közötti viszonyoktól függően más megszólítás is létezik, és ezek magyar megfelelőit nehéz eltalálni. A fordító ezért vagy kihagyja a megszólítást, vagy a magyar szokást alkalmazza.

VI. A hatodik hipotézis

Reáliák fordításánál a lexikai átváltási műveletek közül hipotézisem szerint az általánosítás vagy a betoldás műveletét alkalmazza a fordító.

Szépirodalmi források

MURAKAMI HARUKI. 2002. *Umibe no Kafka*. Tokyo: Shinchosha.
MURAKAMI HARUKI. 2006. *Kafka a tengerparton*. Budapest: Geopen Könyvkiadó.
(fordította ERDŐS GYÖRGY).

Irodalom

Budapest madártávlattból. Történelmi séta. 1991. Budapest: Corvina.
Budapeszuto-rekisi kikó. 1993. Budapest: Corvina. F: YAMAJI MASANORI.
HIDAS, J. 1996. *Japán nyelvkönyv kezdőknek*, Budapest: Külkereskedelmi Főiskola.
JAMADZSI, M. 1988. *Japán nyelvkönyv*. Budapest: Tankönyvkiadó
KÁROLY, K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
KLAUDY, K. 1997. *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica
KISS, S, SZ. I. 1998. *Japán nyelvtani összefoglaló*. Budapest: Tárogató Kiadó
MURAKAMI, H. 2006. Hon'jaku szuru koto, hon'jaku szareru koto. (Fordítani és fordíttatni.) *Wochi kochi*. No.12, Tokyo: Japan Foundation. 8–9.
Sinpan nihongo kjóiku dzsiten. (Új kiadású japánnyelv-oktatási lexikon) 2005. Tokyo: Taishukan Shoten.

Példatár

I. Az első hipotézis

Az eredeti japán főnévtől balra álló jelzős szerkezet, melléknévi igeneves szerkezet fordításában alkalmazott többféle átváltási művelet vizsgálata: a fordítónak döntenie kell a grammatikai áthelyezés és a felbontás, vagy az önálló mondategységgel való fordítás, illetve az eredetihez hasonló melléknévi igeneves szerkezettel való fordítás között. Ezen kívül a fordítónak lehetősége van a grammatikai kihagyással való fordításra.

A magyar nyelvben a főnévi bővítményt melléknévi igeneves szerkezettel is, önálló mondategységgel, azaz vonatkozó névmásos alárendelt mondatokkal is ki lehet fejezni. A japán nyelvben viszont nem létezik vonatkozó névmásos alárendelt mondat, ezért akármilyen hosszú a főnévi bővítmény, csak melléknévi igeneves szerkezetet használhatnak. KLAUDY hipotézise szerint, a hosszú, fontos információt tartalmazó és a mondat végén elhelyezkedő igeneveknél a felbontást szokták alkalmazni, míg a rövid, kevésbé fontos információt tartalmazó és a mondat elején elhelyezkedő igenevek balra kerülnek át. (KLAUDY 239) A vizsgálandó mondat egység nem hosszú, ugyanakkor egy fontos szereplő nevét tartalmazza, ezért a fordítónak mind a két megoldást mérlegelnie kell nemcsak mondatszinten, hanem szöveg szinten, sőt, mivel egymás után többször fordul elő, ezért az ismétlés elkerülése érdekében a grammatikai kihagyást is alkalmazhatja. MURAKAMI azt hangsúlyozza, hogy a fordítás legnagyobb kihívása, hogy a fordító mennyire tudja visszaadni a mű ritmusát. Hipotézisem szerint az információ súlya, fontossága határozza meg, hogy a fordító melyik megoldást választja, a vonatkozó névmásos alárendelést, vagy a baloldali jelzős szerkezetet. Mivel ez a mondat egy cím, a fordító a hangsúly érdekében az alárendelést választja, így az eredeti ritmusát is visszaadja.

1. Grammatikai áthelyezés példája (szórendi változtatás)

1.1.

Karaszú to jobareru sónen

(Varjú -REF hívott fiú)

(Cím: MURAKAMI. I. kötet 3)

A fiú, akit Varjúnak hívnak (ERDŐS 5)

A prologus címét adó fiú, aki kulcsfontosságú szerepet játszik ebben a regényben különleges névvel rendelkezik. Éppen ezért, ennek a névnek a fordítása nagy kihívás a fordító számára. A fordító rendkívül sokféleképpen oldja meg a regény fordítása során ennek az elnevezésnek a fordítását. A japán nyelvben nincs névelő, se nem, se igei személyragozás, se főnévi többes szám (csak bizonyos esetekben), se vonatkozó névmás. Itt a fordítónak nagyfokú beleérzésre volt szüksége a fordításához. El kellett döntenie azt, hogy milyen névelő legyen, határozott vagy határozatlan, és hogy fiú vagy fiúk. Végül a kontextus miatt a határozott névelő és az egyes szám mellett döntött (hiszen ő a főszereplő második éneje). Viszont ami

a szórendet illeti, az eredeti szórendet is megtarthatta volna, mint tette máshol: „A Varjú nevezetű fiú”. A szórendet a fordító mégis megváltoztatta. Tette ezt azért, mert míg a japán nyelvben a mondat végére került a főhangsúlyos szó, a **sónen** 'fiú', addig a fordításban a hangsúly a mondatkezdő első egységen van.

1.2.

Az egész műben összesen 66-szor fordul elő ez az elnevezés. A 46. és a 47. fejezet között újra ugyanaz a fejezetcím van, mint az első fejezet előtti prologusban. Viszont itt új megoldást alkalmaz a fordító.

Karaszu to jobareru sónen wa szono dzsiten de wa szekai de mottomo kodokuna

Varjú -REF hívott fiú -TÉM ez pont TOL-TÉM világ -on leg-magányosabb tori datta kamosirenai.

madár volt lehet. (MURAKAMI. II. kötet 362)

Varjú, ahogyan a fiút nevezik, abban a pillanatban talán a világ legmagányosabb madara lehetett. (ERDŐS 639)

Ebben az esetben a mondat tartalmilag predesztinálja a fordítót arra, hogy a névvel indítson, bár a japán eredeti nem ezt teszi. Ugyanakkor ezt könnyen meg is teheti, mivel a fiú nevét az olvasó már ismeri. Szellemes megoldás a Varjú – madár párba állítása.

A regényben előforduló 66 db „**karaszu to jobareru sónen**”-ből csak négyszer szerepel a fordításban a vonatkozó névmásos alárendelt forma.

2. A szórendi változtatás + az alany előrehozása:

A következő szövegben az önálló mondategységgel való fordítás mellett (grammatikai áthelyezéssel, szórend megváltoztatásával) **az alanyt a mondat elejére előre hozta** a fordító. A regény első mondata így kezdődik az eredetiben.

„Szorede okane no koto wa nantoka nattananda né?” to **karaszu to jobareru sónen** wa iu.

Ezúttal pénz-BIR dolog-TÉM valahogyan lett ZPRT-REF **Varjú-REF hívott fiú** -TÉM mond

Ikubun nosszori to sita icumono saberikata da. Fukai nemuri kara szameta bakaride, kucsi no kinniku ga omokute mada ugokanai toki no jóna. Demo, szore wa szoburi mitaina mono de, dzsisszainiwa szumi kara szumi made mezameteiru. Itcumo to onadzsi jóni. (MURAKAMI. I. kötet 3)

A fordításban a regény nem kérdéssel kezdődik, hanem az itt most legfontosabb szerepet játszó, szóban forgó személlyel, az alannyal, mégpedig ismételten vonatkozó névmásos alárendelt mondatlall. A fordító az eredeti mű első mondatát (a dólt betűvel jelölt kérdés) későbbre tette.

A fiú – akit Varjúnak hívnak – kérdez. Ezúttal is a maga szokásos, vontatott módján. Most serkent volna fel mély álmából, hogy ilyen nehezen forog a nyelve? Áh, csak látszatra ilyen, igazából nagyon is észnél van – mint mindig.

– *Akad valami pénz is, vagy efféle?* – kérdi. (ERDŐS 5)

Nyilvánvaló, MURAKAMI nem véletlenül kezdte az egész regényt kérdéssel, és a fordító sem véletlenül kezdte a fordítást „A fiú”-val és nem a kérdéssel. Ebben a regényben a japán szöveg konvenciójától eltérően rövidek a mondatok és lexikai készletét is a görög, latin, amerikai irodalomból, a dzsesszből, a francia zenéből meríti. Egész stílusa a fordításszerűség. A kérdéssel való kezdés is szokatlan, és a Varjúnak hívott fiú nagy jelenlétét hangsúlyozza az eredetiben. Az általános fordítói stratégia szerint a fordító viszont az alannal kezdődő mondatnál az olvasónak a mondat első szavánál ad a támpontot a megértéshez. (KLAUDY 248)

3. Grammatikai kihagyás

A „karaszu to jobareru sōnen” fordításában a továbbiakban nem a grammatikai áthelyezést, hanem a grammatikai kihagyást alkalmazza a fordító.

3.1.

A fiút elhagyja a fordító, mert a szóismétlést szeretné kerülni.

Jagate karaszu to jobareru sōnen wa boku no kata ni szotto te o oku.

Kisvártatva Varjú-REF hívott fiú-TÉM én-BIR valla-nak finoman kéz-TÁR tesz.

(MURAKAMI. I. kötet 15)

Kisvártatva ez a Varjú nevű a vállamra teszi a kezét, ... (ERDŐS 8)

3.2.

A „karaszu to jobareru sōnen”-t elhagyja a fordító, mert nehézkes.

– Má warukunai -to karaszu to jobareru sōnen wa iu. – Toriaezu wa ne.

– Hát rossz nem-REF Varjú-REF hívott fiú -TÉM mond. – Egyelőre-TÉM ugye. (MURAKAMI. I. kötet 3)

– Nem is rossz – így Varjú –, egyelőre legalábbis megjárja. (ERDŐS 5)

3.3.

A következő szövegben a Karaszu to jobareru sōnen-t teljesen kihagyta, mert nyilvánvaló és fölösleges volt.

Karaszu to jobareru sōnen wa kubi o furu.

Varjú-REF hívott fiú -TÉM nyak-TÁR csóvál. (MURAKAMI. I. kötet 6)

A fejét csóválja: (ERDŐS 18)

4. A szó melléknévi igeneves szerkezettel való fordítására több variációt használ

A következő mondatban a fordító a melléknévi igeneves szerkezetet használja. Nem alkalmazza a grammatikai áthelyezést, inkább az eredeti japán szórendet tartja meg. Ebben a mondatban a vonatkozó névmásos alárendelt mondat a mondatot meghosszabbította volna, ezáltal a mondat ritmusán rontott volna.

4.1.

- Tandzsóbi omedetó” to **karaszu to jobareru sónen** ga iu.
(Születésnap gratulál” –REF **Varjú-REF hívott fiú** -NOM mond)
(MURAKAMI. I. kötet 19)
- Boldog születésnapot! – köszönt **a Varjú nevezetű ifjú**. (ERDŐS 18)

4.2.

(Boku wa daitai ni oite **karszu to jobareru sónen** no -ataetekureru csúkoku niwa sitagau
(Én-TÉM általában **Varjú-REF hívott fiú** -BIR ad figyelmeztetés-nek hallgat koto ni siteita.)
dolog-gá teszik.) (MURAKAMI. I. kötet 15)
...mint általában, hallgattam **a nevezett Varjú** figyelmeztetésére majd’ mindenben). (ERDŐS 15)

5. A grammatikai helyettesítés

A mondategységet egyszerűen a harmadik személyű névmással helyettesítette.
Boku wa aratamete kjori ni cuite kanngaeru. **Karaszu to jobareru sónen** wa hitocu tameiki o cuki, szorekara jubi no hara de rjóhó no mabuta no ue o osaeru. Szosite me o todzsi, szono kurajami no oku kara boku ni katarikakeru. (MURAKAMI. I. kötet 6)
Ezen megint csak töprengék. **Ő** meg sóhajt egyet, aztán az ujjbegyét a szemhéjára nyomja és onnan, a sötétségből beszél hozzám. (ERDŐS 7)

6. A grammatikai betoldás és az alanyváltás

Az eredeti szövegben csak **a fiú**’-ként említett szereplőt a fordító explicitté tette a melléknévi igeneves szerkezet alkalmazásával. **Grammatikai betoldás és alanyváltás** történt.

Icumo no jóni boku to **sónen** wa csicsi no soszai no furui kawa no nagaiszu no Mindig-BIR -szerűen velem **fiú** -TÉM Apa -BIR dolgozószoba-BIR régi bőr -BIR fotel-BIR

ue de szono monogoto o kjójúszuru.

fölött ez dolog -TÁR közösen tart. (MURAKAMI. I. kötet 7)

Mint mindig, amikor ezt játsszuk ezzel **a Varjúnak nevezett fiúval**, apám dolgozószobájában, a bőrpamlagon. (ERDŐS 7)

A fordító a „**Karaszu to jobareru sónen**” mondategység fakultatív fordítását ügyesen megoldotta különböző fordítási eszközök használatával. A fordító több variáció használata mellett döntött.

II. A második hipotézis

1. Grammatikai kihagyás (hiányos mondatok keletkezése a fordításban)

A japán nyelvben a szóismétlés stilisztikailag megengedett, sőt a szöveget ritmikussá teszi és fokozza a hangulatot. Viszont a magyarban a szóismétlést el szokták kerülni. Így a fordító hiányos mondatok szerkesztéséhez folyamodott. Evvel tudta kifejezni a szöveg költőiségét.

- (1) Szosite modorukoto no nai dzsikan ni cuite **omou**.
És vissztérés -BIR nincs idő -ről **gondolkodik**
- (2) Kawa ni cuite **omoi**, sio ni cuite **omou**.
Folyó -ről **gondolkodik**, a tenger mozgása -ről **gondolkodik**.
- (3) Mori ni cuite **omoi**, wakideru mizu ni cuite **omou**.
Erdő -ről **gondolkodik**, kibuggyazó víz -ről **gondolkodik**.
- (4) Ame ni cuite **omoi**, kaminari ni cuite **omou**.
Eső -ről **gondolkodik**, villám -ről **gondolkodik**.
- (5) Iwa ni cuite **omou**.
Sziklá -ról **gondolkodik**.
- (6) Kage ni cuite **omou**.
Árnyék -ről **gondolkodik**.
- (7) Sorera wa minna boku no nakani aru.
Ez -TÉM minden én -BIR benne van. (MURAKAMI. II. kötet 60)
- (1) ...és az időről **gondolkodom**, amely nem tér vissza.
- (2) **A folyóról, a tenger mozgásáról.**
- (3) **Erdőkről, kibuggyanó forrásról.**
- (4) **Esőről, villámokról.**
- (5) **Sziklákról és árnyakról.**
- (6) Mindez itt van bennem. (ERDŐS 387)
Itt a szóismétlések elkerülése érdekében a fordító hiányos mondatokat alkotott.

2. Grammatikai betoldás (nyomatékosító elemek betoldása)

A japán nyelvben a szóismétlésnek nyomatékosító, hangsúlyozó hatása van, ezért gyakran használják. A magyarban viszont nem nagyon kedvelik. Az alábbi példa a két nyelv különbözőségét jól mutatja, míg a japánban háromszor ismétli ugyanazt a mondatot, a magyar fordításban elkerüli az ismétlést. A fordító nyomatékosító elemek betoldásával hangsúlyoz, változtat az igehasználton. Jó megoldás, hogy kihasználja a magyar nyelv adta lehetőséget és az igének gyakorító és mozzanatos variációit használja.

(1) <u>Boku wa unadzuku.</u> <u>Én-TÉM bólintok.</u>	(1) Bólintok.
(2) <u>Boku wa unadzuku.</u> <u>Én-TÉM bólintok.</u>	(2) <u>Már megint</u> bólogatok.
(3) <u>Boku wa unadzuku.</u> <u>Én-TÉM bólintok.</u> (MURAKAMI. I. kötet 39)	(3) Bólintok. (ERDŐS 33)

III. A harmadik hipotézis

Az első személyű névmást implicitté teszi.

1.1. Grammatikai kihagyás

Boku wa unazuku.
Én-TÉM bólintok.
(MURAKAMI. I. kötet 3)

Bólintok rá.
(ERDŐS 5)

1.2.

Boku wa szukosi akaku naru.
Én-TÉM kissé pirosan lesz.
(MURAKAMI. I. kötet 3)

Elpirulok kissé.
(ERDŐS 6)

IV. A negyedik hipotézis

1. Grammatikai konkretizálás (a személyes névmás konkretizálása)

MURAKAMI saját bevallása szerint az amerikai regény fordításából tanulta meg a szövegírást. Éppen ennek köszönhetően a többi japán regényírótól eltérően szokatlanul sok harmadik személyű névmást használ. A mű harmadik fejezetében a fordító igen gyakran alkalmazza a személyes névmás konkretizálását, mégpedig a „kanodzso (ő)”-ra „a lány” szót használja. Ahogy KLAUDY is említi egy konkretizálási példában a HEINRICH BÖLL *Biliárd fél tízkor* című regényének fordítása során történeteket (KLAUDY 185), itt is a fordító nem akarta használni a lány nevét előbb, mint ahogy azt a szerző tenné, ezért a **lány** szóval konkretizálja.

1.1.

Kanodzso wa kao o sikameru. Szosite sigesigeto boku o miru.
Ő (nő) -TÉM arc-TÁR összeráncol. Aztán alaposan én-TÁR néz.
(MURAKAMI. I. kötet 35)

A **lány** összeráncolja a szemöldökét, rosszallóan rám mered: (ERDŐS 30)

Az ötödik fejezetben ismerjük meg a lány nevét (Szakura). Az író a név elhangzása után is inkább a személyes névmást alkalmazza, mint a nevet, mert a főszereplő Tamura Kafka azt remélte, hogy a lány valójában az ő nővére, és a nővérenek más a neve. Így a fordító is a szerző szándékát követi avval, hogy a „lány” szót használja **tudatosan**.

1.2.

Kanodzso wa baszu o oriru to szúcukészu o dzsimen ni oki, [...]

Ő (nő) -TÉM busz-TÁR leszál-KOR bőrönd -TÁR földre tesz,
(MURAKAMI. I. kötet 54)

A **lány** leszáll a buszról, és leteszi a földre a bőröndjét,.... (ERDŐS 46)

1.3.

Kanodzso wa kiroi szúcukészu no ueni szuwari, [...]
Ő (nő)-TÉM sárga bőrrönd -BIR fölött ül, [...] (Murakami. I. kötet 55)
A lány leül sárga bőrröndjére, [...] (Erdős 46)

1.4.

Ugyanezt a megoldást alkalmazza a fordító akkor is, amikor személyes névmás helyett konkrét foglalkozásnevet ad meg.

Kare wa nagai kezuritate no enpicu o jubi no aida ni haszanda mama, ...
Ő (férfi)-TÉM hosszú frissen kihegyezett-BIR ceruza-TÁR ujjai-BIR-HELY téve, ... (MURAKAMI. I. kötet 60)
A könyvtáros, ujjai között egy kihegyezett ceruzával, ... (ERDŐS 51)

V. Az ötödik hipotézis

1. Jelentés kihagyása (megszólítások kihagyása)

A japán nyelvben a megszólítás egyik sajátossága az, hogy nemtől, kortól, és a megszólító és a megszólított közötti kapcsolattól függetlenül létezik egy semleges megszólítási forma, a „szan”, (amelyet némely kedves és tisztelt állatokra vonatkozóan is használnak). Ráadásul az utónévvvel való megszólítás a családon belüli viszonyokon és intim kapcsolaton kívül ritka jelenség. Létezik még egy megszólítási forma alacsonyabb rangú vagy fiatalabb fiúra és férfira, a „kun”, illetve a szoros baráti, családi körben használt „csan”, mely kicsinyítő jellegű, gyerekekre, fiatalokra, ritkábban felnőttekre használják. A japán nyelvnek egy másik sajátossága, hogy a neveket szívesebben használják megszólításkor, mivel jóval udvariasabb, mint a személyes névmás alkalmazása. Ebben a könyvben a fontos japán szereplők közül utónévvvel szereplő személy csak kettő van, a főszereplő, Tamura Kafka, akinek az utóneve csak a főszereplő által kitalált álnév, és Szakura, a főszereplő útitársa, akinek a családi neve ismeretlen. Többi fontos szereplő mind csak családi névvel szerepel az eredeti könyvben.

1.

– Szaeki-szan, boku to netekuremaszen ka?   – Szaeki, lefekszik velem?
 – Szaeki-asszony, velem lefekszik -KZPRT?
 (MURAKAMI. II. kötet 116)   (ERDŐS 432)

2.

Ugyanazon az oldalon néhány mondattal később már másképp:
 – Szaeki-szan, hitocu sicumonsitemo ii deszu ka?
 – Szaeki-asszony, egy kérdez jó TOL KZPRT?
 (MURAKAMI. II. kötet 116)
 – Feltehetek egy kérdést, Szaeki asszony?
 (ERDŐS 432)

3.

Aztán a főszereplőt a kicsinyítő forma (-kun) nélkül fordította le.

– Tamura-**kun**, deteiku tokini doa o simete itte.

– Tamura-**fiúcska**, kimegy idején ajtó-TÁR csukva menjen.

(MURAKAMI. II. kötet 117)

– **Tamura**, menjen, és csukja be az ajtót maga mögött.

(ERDŐS 433)

4.

Ósima megszólításakor, aki valójában nő, de férfi kinézetű, a fordító az udvariassági forma kihagyásával, máshol személyes névmással fordítja. Ez már **grammatikai generalizálás**:

– Ósima-**szan** wa?

– Ósima-**úr** -TÉM?

(MURAKAMI. II. kötet 119)

És **maga**?

(ERDŐS 434)

VI. A hatodik hipotézis: reáliák fordítása

1. Jelentés betoldás történelmi reáliáknál

A japán történelmi hagyomány szerint mindig voltak uralkodói korszakok. A műben fontos szerepet játszó eseményről van szó, ezért magyarázó betoldásra kerül sor. (KLAUDY 63)

– Ugecu Monogatari wa Ueda Akinari ga Edo dzsidai kóki ni kaita szakuhin

– Az *Eső és hold meséi*-TÉM Ueda Akinari-NOM Edo kor késői korban írta mű

da ga, ...

(MURAKAMI. I. kötet 390)

TOLD, de...

– A szerző Ueda Akinari, **1776-ban**, a késői Edo-korban írta,...

(ERDŐS 331)

2. Jelentés bővítése (reáliák általánosító fordítása – generalizálása)

Ha a reáliáknak a műben nincs különösebb funkciójuk, akkor általánosító fordítást alkalmaznak a fordítók. (KLAUDY 63) Ebben a műben találhatók erre példák.

2.1.

A Japánban jellegzetes éjjel-nappal nyitva tartó ABC-t egyszerűen „bolt”-ként fordította a fordító.

Kindzso no **konbinienszu sutoa de** gjúnjú no pakku o kai, siriaru to issoni

Szomszédi **ABC -ben** tej-BIR doboz-TÁR vesz, gabonapelyyel együtt

taberu.

(MURAKAMI. I. kötet 101)

eszik.

A közeli **boltban** dobozos tejet vásárolok, azt meg gabonapehellyel fogyasztom.

2.2.

A japánok egyik híres baseball-csapatának nevét a fordító generalizálta.

...maga, **Chúnicsi Dragonzu no bósi o** kabutta.

megint **Chúnicsi Dragonzu -BIR sapka-TÁR** felvette.

(MURAKAMI. I. kötet 361)

Aztán megint feltette a fejére **a baseballsapkát**.

(ERDŐS 307)

3. Jelentés felbontása (reália-felbontást körülíró fordítás esetén)

Néprajzi reália, méghozzá az ételnév fordításában az alábbi példát találtam. Egyfajta tésztalevés elnevezésének fordításában a fordító körülírta a tészta kinézetét, és jelzős szókapcsolattal megpróbálta visszaadni a reáliát, mert utána erről az ételről folytatódik a történet.

Boku wa Tókyó de umarre szodatta kara, **udon** to iu mono o

Én-TÉM Tokio-ban születtem felnőttem ezért, **udon-tészta-nak** nevezett tárgy -TÁR

hotondo tabeta koto ga nai.

alig ettem dolog-NOM nincs.

(MURAKAMI. I. kötet 56)

Tokióban születtem és ott nőttem fel, az itteni **vastagtésztát** még nem kóstoltam.

(ERDŐS 47)

Egyéb fordítási műveletek

1. Grammatikai összevonás (mondatok összevonása) példája

Ebben a regényben Murakami gyakran szerkeszt rövid, hiányos mondatokat. Az író az alábbi rövid hiányos mondat előtt viszonylag hosszú mondatot (1) írt, és hangsúlyozni akarta a második mondatot (2). A fordító viszont ezt egy kötőjellel megoldotta, összevonva a két mondatot, mivel ugyanazon alany cselekedetéről van szó.

(1) Demo, szore wa szoburi mitaina mono de, dzsisszainiwa szumi kara szumi made
Bár ez -TÉM látszat -szerű dolog -TOL valójában sarok-tól sarok-ig

mezameteiru. (2) **Itcumo to onadzsi jóni.**

ébren van.

Mindenkor-ral hasonló-an.

(MURAKAMI. I. kötet 3)

(1) Áh, csak látszatra ilyen, igazából nagyon is észnél van – **mint mindig.**

(ERDŐS 5)

2. Grammatikai áthelyezések (szórendi változtatások – hangsúlyos mondatrész balra helyezése)

A japán nyelvben ugyanúgy, mint a magyarban a domináns szórend a SOV. A két nyelv különbözik abban, hogy míg a japán nyelvben a mondat mindig a témával kezdődik és utána következik a réma rész, és az állítmány mindenképpen a mondat végére kerül, addig a magyar nyelvben a hangsúlyos rész az igei állítmány előtt áll. Ennek következtében japánról magyarra fordítás esetében, amennyiben a hangsúlyos mondatrész a japánban a réma, ami akár nagyon hosszú téma után is jöhet, akkor a magyarban az igétől balra helyeződik, akár a mondat elejére is kerülhet.

Sódzso ga yattekita koto ni ki ga cuita no wa **2-dzsi 47-fun** datta.

Lány-NOM jött dolog-ra észre-NOM vettem az, hogy 2 óra 47 perc volt.

(MURAKAMI. II. kötet 58)

Hajnali két óra negyvenhét volt, amikor észreveszem, hogy itt a lány.

(ERDŐS 385)

3. Jelentésszűkítés (idéző igék konkretizálása)

Ebben a műben MURAKAMI sokszor monoton idéző igéket használ, mint „iu (mond)”. Ezért a fordító az ismétlés elkerülése végett ezeket az igéket konkretizálja.

– Szakura to kanodzso wa iu. – Kimi wa? – Tamura Kafka to boku wa **iu**.

– Szakura-nak ő -TÉM mondja. – Te -TÉM? – Tamura Kafka-nak én-TÉM mondom.

(MURAKAMI. I. kötet 54)

– Szakura –mondja. – És téged? – Tamura Kafka – **válaszolom**.

(ERDŐS 46)

4. Grammatikai cserék (mondatrészek szerepének megváltoztatása – a mondatból kiemelt élettelen alannyal)

A japán nyelv nem nagyon kedveli az élettelen alanyt, és általában, ha nem emelem ki az alanyt, akkor az alany implicit módon nem szerepel a mondatban, a magyar nyelvben azonban élettelen tárgyak is lehetnek cselekvő alanyok (Klaudy 268), így mondatrészek szerepét megváltoztatta a fordító. E mellett a japán nyelvben a jelzői bővítmény kizárólag baloldalon lehet, míg a magyarban a hosszú jelzői bővítmény jobb oldalra kerül. Ez a művelet a japán–magyar fordításban szinte kötelező átváltási művelet.

Katakkototo fukicuna oto o tateru **erebétá de** rokkai ni agaru.

Kattogó baljós hang-TÁR adó **lift-tel** hatodik-ra felmegy.

(MURAKAMI. I. kötet 73)

A lift kattogva, baljós hangokat hallatva küszködik föl a hatodikra.

(ERDŐS 46)

5. A lexikai átváltási műveletek (jelentések betoldása – magyarázó betoldás félreértések elkerülése érdekében)

A japán nyelvben nem ritka, hogy az egyes szám első személyű névmás helyett nevet használ, a magyarban viszont szokatlan. A fordító mégis úgy dönt, hogy a fordításban az egyes szám első személyű névmás helyett az illető saját nevét használja. Éppen ezért kell betoldani a magyarázatot.

- Ano, kokoni csotto kosi o orositemo kamaimasenka? Nakata wa iszaszaka aruki
- Ah, ide kicsit derek-TÁR letenni szabad? Nakata-TÉM kissé gyalog tukaremasita node.”
elfáradt ezért.
(MURAKAMI. I. kötet 73)
- Ha nem bánja uraságod, Nakata – **mert így nevezte magát az öreg** – leülne ide, kissé elfáradt ugyanis a gyaloglásban.
(ERDŐS 65)

6. Jelentésszűkítés (igék általános jelentésszűkítése)

A fordító a magyar stilisztikai hagyománynak megfelelően (KLAUDY 52) az általános jelentésű japán igét (nomu – iszik) konkretizálja.

- Ósima-san wa Perie o **hitokucsi nomu**.
- Ósima-úr -TÉM Perrier-TÁR **egy korty iszik**.
- (MURAKAMI. II. kötet, 62)
- Ósima még egyet **kortyol** a Perrier-ből.
- (ERDŐS 388)

Összefoglalás

MURAKAMI, az amerikai regények fordításai révén szerzett regényírói tapasztalatai alapján nem hagyományos japán író. A regény témája, szókincse, mondat szerkesztési szokásai szempontjából mégis tagadhatatlan, hogy a nyelvi felszín alatt japán kulturális közegben gondolkodik és ír. Éppen emiatt, a két nyelv nyelvszerkezeti közelsége nem jelentett könnyebbséget, éppen fordítva. A nyelvtani szerkezet közelsége ellenére a japán nyelv rendkívül implicit nyelv, például nincs az igéknek személyragozása, a szövegkörnyezetből kikövetkeztethető alany és tárgy elhagyható, a főnevek egyes szám – többes szám különbségét kivételes eseteken kívül nem használják, gyakori a hiányos mondatok használata. Továbbá a kizárólag balra bővíthető jelzőrendszer miatt igen hosszú mondatok jönnek létre, és a szóismétlés stilisztikailag kedvelt szövegalkotási technika. A téma-rémára vonatkozó szórendi sajátosság nehézséget okoz a fordítónak. Ugyanakkor a magyar nyelvben sok az indoeurópai hatás, például a jobbra bővítés lehetősége. Így a japánról magyarra való fordítás rendkívül nagy inferenciát igényel a fordítótól, és számos megoldási lehetőség közül kellett választania a fordítónak. E mellett a kulturális távolság miatt is felmerült vol-

na a két nyelv között pragmatikai és szociolingvisztikai különbségből adódó nehézség, mint a megszólítások, a névmások használata, a reáliák stb.

A fordító ezeket a nehézségeket, a fordítás kihívásait szépen megoldotta. A magyar nyelv sajátosságainak megfelelően a forrásnyelvbeli ismétléseket a szinonimák, betoldások és a hiányos mondatok használatával ügyesen fordította. A japán nyelvben balra helyezkedő jelzői rendszert is a magyar nyelv sajátosságait kihasználva, ugyanazt a mondategységet a kontextusnak megfelelően jó stilisztikai érzékenységgel hol bal oldali, hol jobb oldali bővítménnyel rendkívül színesen fordította. A fordítói kreativitást igénylő japán megszólítások fordításánál is a magyar nyelv megszólítási eszközeit felhasználva szépen megoldotta a feladatokat.